

„AZÉRT HARAGUSZNAK RÁM, MERT CIGÁNY VAGYOK”

ROMA VÁDLOTTAK A NÉPBÍRÓSÁGON

V E S Z P R É M Y L Á S Z L Ó B E R N Á T

Ez a tanulmány egy kevésbé ismert témát jár körül, nevezetesen olyan romák eseteit, akiket a II. világháborút követően háborús és népellenes bűncselekmények vádjával állítottak népbíróság elé. A témára eddig mindössze futólagos utalások történtek, elsősorban Landauer Attila történész részéről.¹ A tárgyalta ügyek tüzetes vizsgálata segíthet árnyalni a „zsidókat gyilkoló roma háborús bűnsökről” a korabeli kommunista sajtó által festett torzképet. Itt természetesen nem állítjuk, hogy a tárgyalta roma vádlottak nem követhettek el súlyos visszaéléseket – akár gyilkosságokat – a II. világháború során, ám mégis szeretnénk rámutatni az eljárások árnyoldalaira, melyek ezen esetekben meglátásunk szerint nem teszik lehetővé a kategorikus történelmi ítéletet.

CSONKA PEREK

A romákkal szembeni népbírósági perek kontextusához fontos megérteni, hogy a II. világháború után zsidó származású „tettesekkel” szemben népbírósági perek tucatjait rendezték meg – súlyosan problémás, nem egyszer jogsértő eljárásokat,² és ugyanekkor a baloldali sajtóban szakmányban jelentek meg a romákat dehumanizáló, rasszista cikkek.³ Ám nem minden ügy feltárható. Bari János „cigánybíró [...] több cigányt adott át a nyilasoknak”, eljárás folyik ellene – írta meg egy lap 1945 nyarán.⁴ Sajnos az ügy iratai nem maradtak fent a miskolci levéltárban. Egészen futólag tudunk csak utalni ifj. Kóczé Antal „cigányzenész” esetére, akiről megírták 1946-ban, hogy „antiszociális” viselkedéséért – ami ekkoriban a munkások kizsákmányolását jelentette – az igazolóbizottság nem igazolta.⁵ Szűkszavú anyaga szerint felmentették.⁶ Izgalmas esetnek tűnik Rövid Vilmos „cigányzenész” ügye, kiről a kommunista sajtó írta meg 1947-ben, hogy nyilas jelvényt viselt, és antiszemita volt.⁷ Sajnos a peranyag itt sem maradt meg.

1 LANDAUER Attila: A magyar romák holokausztja – tények és új adatok = *A roma holokauszt Kelet-Európában. I. Magyarország és Románia*. szerk. LANDAUER Attila, Eötvös József Cigány-Magyar Pedagógia Társaság, Bp. 2019. 143–169., itt: 157.

2 Lásd bővebben: VESZPRÉMY László Bernát: *Kápók a múlt fogságában. Náci koncentrációs táborok magyar-zsidó funkcionáriusai a népbíróság előtt*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Bp. 2023.

3 VESZPRÉMY László Bernát: Így cigányozott az 1945 után berendezkedő baloldali sajtó. *Mandiner.hu*, 2023. szeptember 30. <https://mandiner.hu/cikk/20220930_cigany_roma_baloldal_sajto_tortenelem>

4 *Miskolci Hírlap*, 1945. június 3. 2.

5 *A Reggel*, 1946. október 7. 8.

6 Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL), XXV.1.b.1945.3206.

7 *Néplap*, 1947. március 8. 4.

Egyesek valóban népbíróság elé álltak. Futólag utalhatunk csak Megyesi János zenész ügyére, aki egy ismeretlen század kerethonvédjeként szolgált a hírhedt bori munkatáborban. Hiányos népbírósági anyaga szerint 1947. december 6-án a budapesti népbíróság 10 év kényszermunkára ítélte, mert 1944 júliusában Borban megverte a munkaszolgálatosokat – az indoklás nagyon általános és mélyebb konklúzió levonására nem alkalmas.⁸ Mindössze a Megyesi fellebbezését elutasító Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) végzéséből tudjuk meg, hogy a védelem szerint a vád tanúi hamis vallomást tettek, s hogy Megyesi új, tevékenységét kedvezőbb színben bemutató tanúkat akart behívni, de mivel erre nem került sor, már sohasem tudjuk meg, mit akartak mondani.⁹ A *Népszava* viszont megírta, hogy „tízévi kényszermunkára ítélték Megyesi János cigányzenészt, aki a bor táborban [sic] mint keretlegény, kegyetlenkedett beosztottjaival”.¹⁰

Jóval több mondható el egy zalai roma férfi, Horváth Géza esetéről.¹¹ A „zenész és ószeres” ellen a népügyészség azzal emelt vádat, hogy 1944 decemberében belépett a nyilas pártba, és fegyveres őrszolgálatot is teljesített, továbbá katonaszökevények elleni razziákban is részt vett. Az ügyben a Politikai Rendészeti Osztály (PRO), vagyis az ÁVO/ÁVH elődszervezete folytatta le a nyomozást, mondván „fasiszta magatartása már a múltban is közismert volt”. Egyesek szerint Horváth „a gettónál” is teljesített szolgálatot a zsidó értékek kiárusítása közben. Mások úgy tudták, hogy különösebb szerepe nem volt a háborús eseményekben. Györke Jenő roma származására is reflektált: „felelősségre vontam [...] hogyan is lépett be a nyilas pártba, mivel ő cigány származású és nem lehet nyilas. [...] Ő akkor azt mondta [...] mit csináljon, itt kellett volna hagyni a családját, ha ezt nem teszi”. Horváth úgy érvelt, a zalaegerszegi gettót jóval azelőtt állították fel, hogy ő nyilas párttag lett volna, így nyilasként nem is őrizhette azt. Állítása szerint azért lépett be a pártba, mert félt, hogy romaként deportálják. A vádat, miszerint katonaszökevényeket tartóztatott volna le, tagadta, szerinte éppen, hogy segítette a katonaszökevényeknek. Ezt egyébként több tanú megerősítette. Szerinte pisztollyal soha nem járt, szolgálati fegyverét gyorsan leadta, a kommunistákat nem üldözte, és antiszemita sosem volt. A népügyészség eközben előtúrta Horváth egy 1942-es ügyét, amikor egy Weisz István nevű zsidóhoz betört, és azt megverte. A főtárgyalást az ügyben 1947. június 12-én tartották. Vallomása itt valamelyest eltért a nyomozati szakaszban tett vallomástól: mint beismerte, telefonos szolgálatot teljesített pár napig a nyilas párt számára, majd a Zala egyik hídját őrizte fegyverrel. Mikor betört Weisz otthonába, ittas volt. A tárgyaláshoz a védelem több beadványt is benyújtott, az egyikben helyi túlélő zsidók tisztázták, hogy sosem bántotta őket. A népbíróság ennek tükrében felmentette Horváthot. Mint az ítélet rögzítette, személyesen fenyegette meg a helyi nyilas vezető, hogy ha nem lép be, „mint cigányt deportálni fogják”. A népbíróság tényállásként rögzítette, hogy a vármegyéből sok romát deportáltak.¹² „A népbíróság megítélése szerint, tekintettel arra, hogy a vádlott tényleg cigány származású, védekezését [...] el kellett fogadni”. Az ügyben a népügyészség fellebbezett, ennek eredménye nem ismert, noha az ügy a NOT elé került volna, annak valószínűleg nyoma maradt volna az iratanyagban. Ügyével jelenlegi ismereteink szerint a sajtó nem foglalkozott.

Az előbbieknél súlyosabb eset volt Kása János ügye.¹³ A feljelentés azzal vádolta Kását, hogy a 101/10. sz. munkásszázad tizedeseként 1944 tavaszán megkínozta az alá rendelt muszosokat Ukrajnában. Érdekes módon még aznap elkapták és kihallgatták, az első jegyzőkönyv szerint minden vádat tagadott.

**fasiszta magatartást
róttak fel a vádlott
cigányoknak** ””

8 BFL, XXV.1.a.3.1947.2725.

9 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), XX.4.b. NOT.II.3000/1948.

10 *Népszava*, 1947. december 7. 14. és *Szegedi Friss Ujság*, 1947. december 10. 2.

11 Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, XXV.17. 30/1947. A per idézeteihez lásd: 5–8., 10–15., 17., 27–29., 46., 50–52. oldalak. Az oldalszámozás nem mindig konzervens az anyagban.

12 Ez egyébként téves, a romák deportálására ugyan születtek tervezetek, de ezeket nem valósították meg. KARSAI László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány Holocausthoz*. Cserépfalvi, Bp. 1992. 89–90.

13 BFL, XXV.1.a.1.1945.2386. 6., 19–22., 26., 31–33., 36., 40–43., 56–59. oldalak.

A rendszer része –

Fiatál cigányzenészek
leventesapkában, 1941
(Fortepan / Miklós Lajos)

Azt elismerte, hogy orvos jelenlétében – tehát előírásnak megfelelően – utasításra muszosokat kikötött, ám ez egyébként a szolgálati szabályzat szerint bevett büntetési módszer volt, tehát nem volt bűncselekmény. Tíz nappal később azonban újabb jegyzőkönyvet vettek fel vele, itt már bevallotta, hogy utasításra megverte a zsidókat. A nyomozati összefoglalót még aznap elkészítették, eszerint Kása „elismerte” tettét – sajátos leírása volt ez annak, hogy eleinte mindent tagadott, majd az előzetesben töltött tíz nap után mindent bevallott. A történész elgondolkodik, hogy vajon mi történt a két dátum között... A vádirat mindenestre Kása vallomása és más, a nyomozás során született vallomások alapján zsidók megverésével, kikötésével és kifosztásával vádolta a volt tizedest. Az 1946. június 25-i főtárgyalási jegyzőkönyvben Kása újra tagadta bűnösségét, és viszontért első, nyomozati szakaszban tett vallomásához, a népbíróság azonban – jogsértő módon – nem kérdezett rá az eltérés okára. A tárgyaláson három muszos tanú vallotta, hogy bottal ütötte-verte a munkaszolgálatosokat. Kása orvosi iratokat nyújtott be arról, hogy korábban alkoholfüggőséggel kezelték, ezért kérvényezte, hogy beszámíthatatlanként vegyék számba. Érdekfeszítő, hogy egyetlen mentőtánút sem hozott a védelem, noha a vád egyik tanúja, Kurzweil Endre arról beszélt, hogy a terhelt vele mindig rendes volt.

Kása tagadása a népbíróságot mindenesetre nem győzte meg, ezért 12 év fegyházra ítélték emberek törvénytelen megkínzásáért és csalásért. A vádlott fellebbezett, ezért a NOT 1947 áprilisában az elsőbíróság ítéletét megsemmisítette, és átminősítéssel 3 év börtönre ítélte Kását, melyből 1 év 8 hónapot kitöltöttnek tekintett. Itt lehet utalni rá, hogy a jegyzőkönyv szerint a főtárgyaláson *csak a védő* fellebbezett, maga a vádlott nem, ez márpedig elméletben érvénytelenné tette volna a fellebbezést, de mint a NOT ítéletéből kiderül, valójában Kása is fellebbezett, és ezt nem foglalták jegyzőkönyvbe, ami ismét súlyos alaki hiba volt, ami a NOT szerint „irreparábilis jogsérelmet jelenthet”. Megjegyzendő, hogy bár Kása származása egyszer sem került elő a tárgyalás során, a lapok valahogy mégis megneszelték azt. „Kása János[t], a 101/14. számú munkaszolgálatos század cigány keretlegényét tizenkét évi fegyházra ítélték” – írta a *Szabadság*,¹⁴ de más lapok is siettek megírni, hogy a „cigány keretlegény ütötte-verte a munkaszolgálatosokat”.¹⁵

PER TANÚK NÉLKÜL

Maradt három per, melyeknek roma vádlottjait jogerősen halálra ítélték és ki is végezték. Nézzük is az első ügyet!

Nem teljesen világos, hogy Rácz Gábor zenész hogyan került a PRO látókörébe, noha egy 1945. március 22-i cikk szerint egy másik népbírósági eljárásban előkerült egy Rácz Gábor nevű nyilas, aki a nyílt utcán agyonlőtte Budapest ostromakor Kovács Lászlót annak németellenes kijelentései miatt.¹⁶ Az erre vonatkozó részletek viszont egy előző napi tárgyalásban hangzottak el – így nem indíthaták el Rácz ügyét,¹⁷ aki először március 7-én tett vallomást a PRO-n (ekkor már tíz napja volt letartóztatásban). Vallomása szerint 1941-ben lépett be a nyilas pártba fia tanácsára (aki 1943-ban balesetben elhunyt). A főváros ostromáig nem vett részt aktívan a párt életében, később fegyveres őrszolgálatot teljesített, majd csendőri képzést kapott a nyilas kormánytól, de azon ittas viselkedése miatt megbukott. A perfolyamatban úgy vallott, hogy valamivel később

„zsidókísérőnek osztottak be. [...] December folyamán 3 esetben vittem ki a Dunaparra kivégzés céljából zsidókat. A pártban Fazekas Imre volt a nyomozási csoport vezetője. Melléje volt beosztva Martinek Ödön, Tuczinger Viktor és egy Solymos nevezetű (címeiket nem tudom). Ők ítéleztek a behozott bujkáló zsidók felett. [...] Akiknél az ítélet halálos volt, azokat levetkőztettük, értékeiket elvették és rossz ruhába öltözve kísértük ki őket este 10 órakor a Dunaparra, a Ferenc József híd mellé. A pártban szolgáló 40-50 pártszolgálatos közül maga Fazekas jelölte ki azokat, akiknek a kivégzést végre kell hajtani. Ő maga velünk jött, és minden esetben ő adta a parancsot a tüzelésre. Az első alkalommal kb. 30 zsidót kísértem tizedmagammal. A kivégzendőket felállítottuk a part szélére, mindegyikünkre 3 ember esett. A mikor Fazekas kiadta a parancsot, egyszerre lőttünk, beleesetek a vízbe, és a hullákat az ár elsodorta. Ez ismétlődött meg a második alkalommal, amidőn kb. 15-16-án 6-8 zsidót végeztünk ki. Énreám kettő jutott. Harmadszor ugyancsak 16-án voltunk, a 8 kivégzett közül kettő jutott reám. A kivégzettek minden alkalommal férfiak voltak. 3 eset után magam is megboradtam ezen kegyetlenkedésektől és sikerült is újabb kivégzésre való vezénlyés alól kimaradnom.”

A nyomozati összefoglaló még aznap, március 7-én elkészült, tehát a nyomozati szakaszban kísérletet sem tettek a tényállás teljes körű felderítésére, a szöveg szerint „Rácz Géza [*sic*] szerepe a jegyzőkönyvből világosan kitűnik”. Bár ugyanitt olvasható, hogy „a jegyzőkönyvben szereplő egyének ellen a körözést kiadtam”, ám a kimerítő nyomozás megspórolása nem egyszerűen lustaság

¹⁴ *Szabadság*, 1946. július 27. 4.

¹⁵ *Szabad Szó*, 1946. július 28. 3.

¹⁶ *Népszava*, 1945. március 22. 3.

¹⁷ BFL, XXV.1.a.1945.104. 4–6., 8–9., 11., 17–18., 21., 23.

volt, hanem jogsértő is, hiszen a nyomozást tilos volt kizárólag a terhelt beismert vallomására alapozni. Azonban Fogas Ernő népbügyész vádiratát teljes mértékben Rác vallomására alapozva nyújtotta be öt nappal később, mindössze annyival egészítette ki, hogy szerinte Rác a megölt zsidókat ki is fosztotta (erről Rác a PRO-n nem vallott).

Ügyében a tárgyalást április 11-én tartották. Érdekfeszítő, hogy egy hónap alatt egyetlen tanút sem sikerült előkeríteni, ám tény: a tárgyaláson a népbírósági eljárások történetében kiemelkedő módon *egyetlen tanú sem volt jelen*, a közönség kívül a jegyző, a népbügyész, a tanács, a védő és a vádlott voltak jelen. Megjegyzendő, hogy a kirendelt védőt az utolsó pillanatban lecserélték, mivel az eredetileg kirendelt akadályozva volt, így helyét Lédermann Miklós (maga a munkaszolgálat túlélője) vette át. Rác tehát egyszer sem tudott a hatóságok jelenléte nélkül konzultálni védőjével; ez ismét súlyos jogsértés volt. A tárgyaláson semmilyen új részlet nem derült ki – Rác vallomása voltaképpen szinte szó szerint azonos a PRO-n tett vallomásával –, mindössze annyiban fogalmazott meg új érvet bűnösségének elismerése mellett, hogy „a kivégzésekben feletteseim parancsára kénytelen voltam részt venni, annál is inkább, mert akik nem engedelmessé váltak a parancsnak, azokat agyonlőtték”. Lédermann védő kérte a bizonyítás kiegészítését Fazekas, Martinek, Tuczingér és „Solymosi” meghallgatásával, ám ezt a népbíróság elutasította, majd kihirdette a halálos ítéletet. Mint az ítélet érvelt, a terhelt tettei során a felettesei részéről érkező halálos fenyegetés „igazolva nincs”, másrészt a tény, hogy a harmadik kivégzés után megszökött, igazolja, hogy ezt az első előtt is megtehetette volna. Az ítéletben súlyos önellentmondás is keveredett: „A népbíróság [...] nem állapította meg [...] a vád tárgyává tett [...] bűncselekményt, hogy a Dunapartra kísért zsidó egyének birtokából [...] értéktárgyaikat [...] [el]vette [...] Vádlott ugyanis, úgy a rendőrségen, mint pedig a tárgyaláson azt vallotta, hogy a Dunához kísért egyénektől az értéktárgyakat már előzőleg elvették [...] Vádlott vallomásán kívül pedig más bizonyíték nem állott a bíróság rendelkezésére.” Majd a szöveg egy bekezdéssel később így folytatódik: „Vádlott fenti bűncselekményeken [gyilkosságokban] való bűnösségét beismerte és beismerését a tárgyalás egyéb adatai is megerősítették”.

Az ítéletben mindenesetre a vád megnyugodott, míg a védelem fellebbezett, illetve kegyelemért folyamodott. Az ügyben megmaradt a kegyelmi tanácskozás is, mely szerint a népbíróság egységesen kegyelemre méltatlannak tartotta Rácot. Fellebbezésnek egyébként halálos ítélet esetében helye nem volt, tehát az ítélet így valóban jogerőre emelkedett. Rácot végül 1945. május 8-án végezték ki. A fennmaradt szikár jegyzőkönyv néhány tényt nem említ. A *Szabad Nép* már

bőbeszédűbb volt: „Öt tömeggyilkos nyilast akasztottak fel kedden a Markóban. Hatalmas tömeg lepte el [...] a fogház udvarát és az emeleti folyosókat, ahonnan az udvarra néző ablakok nyílnak. [...] A kivégzés közönsége hangosan tüntetett a nyilas tömeggyilkosok ellen.” Rácot olyan ismert háborús bűnösök társaságában akasztották fel, mint a muszos századparancsnok Seitz Imre vagy Spóner Rudolf, a hírhedt Muray Lipót „pribékje”.¹⁸ A lapok nem felejtették el hangsúlyozni, hogy Rác „cigányzenész” volt,¹⁹ a *Szabadság* egyenesen címben tisztázta: „Halálra ítélték egy gyilkos nyilas cigányzenészt”.²⁰

Halálra ítélték egy gyilkos nyilas cigányzenészt

A Népbíróság Pálosi-tanácsa szerdán tárgyalta Rác Gábor cigányzenész bűnügyét. Rác Gábor négy éve tagja volt a nyilaspártnak és a hatalom átvétele után *fegyveres pártszolgálatot teljesített*. Több ízben zsidókat kísért ki a Dunapartra, akik közül *hetet személyesen agyonlőtt*, majd a Dunába dobott. Rác Gábor a tárgyaláson *beismerte a vádat*. A Népbíróság a perbeszéd elhangzása után Rác Gábort bűnösnek mondta ki háborús bűntettben és ezért *kötél általi halálra ítélte*.

A Népbíróság Pálosi Béla tanácselnök vezetésével működő tanácsa szerdán foglalkozott Szántó József malomkezelő ügyével, aki állandóan terrorizálta az Eötvös-utca 2/c sz. ház lakóit. A Népbíróság Szántó Józsefet háborús bűntett elkövetéséért 2 évi börtönre és 10 évi hivatal és politikai jogvesztésre ítélte.

A Népbíróság Pálosi-tanácsa Kovács Margit bűnügyét tárgyalta, aki a vádirat szerint a *Corvin Aruházban nyilasbeszúgó nő volt*. Három évi börtönnel sújtották. — A Piry-tanács előtt Kovács Mihály *szobafestő* állt vádlottként, aki a vád szerint a házban lakó zsidókat a Tisza Kálmán-térre kísértte és ott átadta a nyilasoknak. *Két évi börtönre ítélték*.

Tudósítás Rác Gábor cigányzenész halálos ítéletéről (*Szabadság*, 1945. április 11. 2. oldal)

¹⁸ *Szabad Nép*, 1945. május 9. 2.

¹⁹ *Szabad Szó*, 1945. április 14. 5. és *Kossuth Népe*, 1945. május 10. 6.

²⁰ *Szabadság*, 1945. április 11. 2.

„A TÁRGYALÁSON HANGULATIRÁNYÍTÁS FOLYT”

Következő alanyunk, Lunka Péter roma kőművessegéd 1942 augusztusában vonult be a 108. hadtápszázadhoz törzsőrmesteri rangban. Innen rövidesen a keleti frontra került, s a háború után főleg a Novi Oszkolban (ma Belgorod terület, Oroszország) teljesített szolgálata kapcsán merültek fel panaszok vele szemben. Lunkát Bihari József munkaszolgálatos jelentette fel, aki tudott róla, hogy Lunka elhencegett szomszédjának, Szabó László festőmesternek: a háború során több partizánt gyilkolt meg. Lunka viszont a népbíróságon állította, hogy sosem mondott ilyet, s hogy Szabó régi haragosa, aki ellene bosszút esküdött. Lunkát 1946 februárjában letartóztatták.²¹ Futólag meg lehet említeni, hogy Szabó egyben a tiszalöki kommunista párt párttitkára is volt. Lunka letartóztatásáért és a nyomozásért Darvasi István – maga is a munkaszolgálat túlélője, a háború végén szovjet partizán, később a PRO, majd az ÁVH őrnagya, végül Kádár bizalmasa – felelt.²² Deák Sándor népbügyész – maga is a munkaszolgálat túlélője²³ – külön kérte, hogy a nyomozati szakaszban kérdezzenek rá: igaz-e, hogy Lunka kémelhárító is volt Oroszországban, ilyen minőségében nőket és gyerekeket kínozott, illetve igaz-e, hogy partizánvadászaton is részt vett, mely során 25-30 embert kapott el? Később a perben „keretlegényként”, illetve „tábori csendőrként” is utaltak rá, pontos szerepét sosem tisztázták. Lunka tehát a nyomozók, a népbügyész, a tanúk és a népbíróság szerint egyszerre volt „keretlegény”, tábori csendőr, kémelhárító és partizánvadász.

A tiszalöki államrendőrség 1946. március 5-én először lehangoló választ küldött: a tanúk szerint Lunka „alárendeltjeit jó bánásmódban részesítette”, helyette a legénységet fegyelmezte, akik meg is akarták ezt bosszulni rajta. „Partizánvadászaton részt nem vett, kémelhárítóknál szolgálatot nem teljesített, az oroszokat nem kínozták és értékeiket tőlük el nem vette” – írták. Ez valakiknek nyilván nem volt elfogadható válasz, ezért Lunka átkerült a nyíregyházi rendőrségről a debreceni politikai rendőrségre, ahol – egy korábbra datált iratban – részletesen bevallotta, hogy a meztelen munkaszolgálatosokat a hidegben verte, s bántalmazásai következtében akár agyon is verhetett embereket. A muszosokat kirabolta, a hidegben dolgoztatta, ez végtagjaik fagyását okozta. Ezen felül partizánvadászaton is részt vett, az elkapott oroszokat pedig átadta a honvédeknek, akik később kivégezték őket. Vallomásaiban önmagára lenéző, cinikus nyelvezetet használt. Vallomását azonban a népbügyészén már visszavonta. Mint tárgyalásán fogalmazott: a rendőrségen „tettleg bántalmaztak, félig agyonverték, még 6 hét múlva is kék volt a testem az ütésektől”. Mint tisztázta, egyáltalán nem is volt kerethonvéd: „én nem voltam munkásszázadnál soha”. Lunka vélelmezte, hogy származása miatt indult vele szemben hajsza: „Azért haragusznak rám, mert cigány vagyok”. Itt fontos tisztázni, hogy kivételesen bizonyítékunk is van a bántalmazásra, ugyanis a népbügyészén jegyzőkönyvet vettek fel Lunka állapotáról, mely szerint „testén ütések nyomai és sebhelyek vannak”. Lunka itt elmondta, hogy a rendőrségen gumibottal ütötték, talpát és bokáját verték, hasba rúgták és pofozták őt. A jegyzőkönyv dacára a népbíróság a vallomás visszavonását nem fogadta el, azt bizonyítékként kezelte.

Lunka ügyét egyesítették Soós Márton zászlós ügyével. A két ügy mindössze futólag kapcsolódott (a muszosok gyűrüinek elvétele kapcsán), így Soós vallomásait feltárni feleslegesnek tűnik. Az Arany Bikában tartott tárgyaláson számos vallomás hangzott el Lunka ellen, melyek erőszakos, a muszosokat kínozó honvédként írták le őt, noha közvetlen gyilkosságot senki sem vallott rá, s hogy az általa megverték később vagy rövidesen meghaltak volna, arra nem sikerült ellentmondások nélkül, egységesen vallani. Ráadásul a tanúk nem

vallomáson kívül
más bizonyíték nem
állt a népbíróság
rendelkezésére

21 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, XXV.1. 271/1946. 3–6., 15–16., 55., 89–91., 98., 101–108., 115–116., 132., 142–144., 155–159.

22 BIHARI József: Akikkel nem kellett elszámolni = *Évkönyv. 1983/1984.* szerk. SCHEIBER Sándor, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, Bp. 1984. 46.

23 MNL OL, XX.1.b. Nfü.6908/1946.

Gyilkosság mint „hazafias kötelesség“

A 106/8-as munkásszázad szadista keretlegényének, az azóta már kivégzett Lunka Péternek tárgyalásán az egyik tanú olyan vallomást tett, amely mindennél fényesebben igazolta, mi csoda aljas, hitvány szellemben igyekeztek akkori vezetői ezt az országot vezetni.

Szabó Lászlóné tiszalöki lakos vallomásából kiderült, hogy Lunka Péter, a három elemít végzett, csaknem írástudatlan cigány lelkiismeret-furdalást érzett, éjszakánként gyötörte az általa meggyilkolt partizánok képe. Elpanaszolta Szabónénak azt is, hogy most megy a templomba meggyónni a gyilkosságokat, hátha ez valami enyhülést szerez majd neki. Később azután örömmel jelentette ki, hogy a plébános úr feloldozta a gyilkosságok alól, mondván: „Fiam, csak hazafias kötelességedet teljesítetted“.

Tudjuk, hogy mindkét világ-háború idején szokásos volt, hogy megáldották a harcban-duló katonák zászlóit. Elég sokszor elítélték már ezt a tényt nemcsak polgári személyek, hanem felelős egyházi férfiak is. Jól tudjuk azt is, hogy a katolikus egyház törvényei szerint a lelkész köteles a legsúlyosabb bünt is titokban tartani és megfelelő penitencia után az illetőt feloldozni. De hogy egy pap annyira aljas legyen, hogy egy többszörös gyilkost ezzel a hitvány, kenetteljes álhazafias frázissal intézzen el, azt alig hinnék el, ha nem egy eskü alatt tett vallomásból derülne ki.

Jó volna tudni, ki volt az a tiszalöki plébános vagy segédlelkész, aki 1943-ban hazafias kötelességének tartotta az elfogott ellenség vadállatias megkínzását és kivégzését. Méltó volna arra, hogy odaálljon a vádoltak padjára szellemi atyja: Zadrawecz püspök mellé. Bizonyosak vagyunk abban, hogy minden becsületesen gondolkodó egyházi személy, legyen az protestáns, katolikus vagy zsidó, egyetért velünk ebben a kérdésben.

Csodálkozhatunk-e ezek után, hogy Lunka Péter ártatlannak érezte magát. Hiszen lelki atyja szavai nyomán egyenesen nemzeti hősnek érezhette magát.

PÓSA.

is törekedtek állításaik alapos bizonyítására, valaki például közölte, hogy látott egy vérbe fagyott 14-15 éves orosz fiút, és hallomásból tudja, hogy a gyermeket Lunka verte agyon. Lunka tisztsége körül zavarodottság volt, többen vallották, hogy tábori csendőri egyenruhában járt, noha nem volt tábori csendőr. A Lunkával kapcsolatos nyelvezet viszont kétségkívül tartalmazott némi dehumanizáló élt: a lapok szerint „rendkívüli kegyetlensége [...] még a keretlegények szokásos szadizmust is messze felülmúlta”. A kommunista *Néplap* több cikkben is hangsúlyozta, hogy „csaknem írástudatlan cigány”, „aljas, hitvány”, „lelketlen fasiszta”, „bestia”, „emberbőrbe öltözött fenevad” volt.²⁴ Deák népügyész „a múlt rendszer [...] rendkívül aljas pribékjének” nevezte, aki már-már „emberinek sem mondható”, egy tanú pedig egyenesen „ördögként” utalt rá.²⁵

A legtöbb tanú szavahihetőségét sajnos nem sikerült ellenőrizni, így feloldhatatlan talány marad, hogy Lunka valóban megverte-e muszosokat Novi Oszkolban. A per jellegéről sokat elmondanak viszont a feljelentő – s később neves jiddis nyelvutató – Bihari József vallomásai és emlékezései. 1957-ben Bihari leírta 150 oldalas emlékiratát, melyben több helyen írt Lunkáról. Bihari emlékezésében úgy írt, hogy a muszosok kínzásában „mindenben elől járt Lunka Péter, ez a szadista cigány törzsrőrmester, aki teljhatalommal rendelkezett most élet és halál fölött. Amikor megunt a játékot, meglegedetten eltávozott, de pár perc múlva visszajött és kezdett mindent előlről megint.” Szerinte Lunka olyan kegyetlen volt, hogy a többi keretlegény sírva fakadt brutalitásának láttán. Bihari szerint elvette a karikagyűrűket, akinek az ujjára volt ragadva, annak a kezéről késsel vágta le az ékszert. Valakire – nem emlékezett, kire – rálőtt, de a golyó nem talált. A kerettagok megverték Dávid Zoltánt – Lunka csak ez után érkezik a helyszínre, a verésben nem vesz részt –, majd feltették egy szekérre, végül eltévedtek vele, s így a hidegben estére megfagyott („estefelé [...] kisznevett”).²⁶ Lunka elleni feljelentésében viszont már azt írta, hogy Dávid Zoltánt Lunka verte meg úgy, hogy egy órára rá meghalt. Feljelentésében szerepel a sor, hogy „nem voltam jelen” a muszosok megverésénél, ám ezt valaki később kihúzta. A feljelentés aláírását és lezárását követően még másfél oldalnyi szöveg következik, „amit még nem mondtam el” kezdettel: e szerint Lunka rálőtt Darvasra – akinek neve mögé kérdőjelet tettek –, és „állítólag” Lunka „megölt nyolc zsidó partizánt”.²⁷ Talán így volt, talán nem, mindenesetre már a Lunka-perben másképp emlékezett. A PRO-n arról vallott, hogy Lunka Dávid Zoltánt lényegében agyonverte (aki itt már egy órával később halt meg), és emellett nyomorékká vert ötven (!) embert, köztük Láng Gézát és Ullman Gyulát. A tárgyaláson Láng és Ullman megverését már más csinálta, viszont Dávidot ismét Lunka verte agyon, de csak „pár óra múlva” halt meg. A népbíróságon azt vallotta, hogy a fentiek mellett Lunka megkéselte Rosenfeld Lászlót, és lelőtte Darvas muszost (nem derült ki, meghalt-e). Ezekre a bűnökre emlékiratában, feljelentésében és a PRO-n még

24 *Néplap*, 1946. július 7. 7.; *Néplap*, 1946. február 15. 2.; *Néplap*, 1946. július 5. 2.

25 *Néplap*, 1946. július 7. 2.

26 Yad Vashem Archives (továbbiakban: YVA), O.33/10887. 24–26.

27 Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely (továbbiakban: HDKE), 2012. 30. 3. Emlékiratában írt Rosenfeld Lászlóról, de itt késelésről nem esett szó. YVA, O.33/10887. 56–57. A PRO-n azt állította, hogy Darvasra és Rosenfeldre is rálőtt.

Tudósítás Lunka Péter népbíróági perének folyásáról (*Néplap*, 1946. július 7. 7. oldal)

nem vagy nem így emlékezett. A zavart fokozandó, Bihari hagyatékában megmaradt egy beszéd, melyet a népbíróság előtt tervezett elmondani – vagy talán el is mondott – Soós és Lunka ügyében. Itt a vádlottakat „bestiának” és „fenevadnak” nevezte, s tisztázta: Dávid „estefelé” halt meg, és „az ütések nagy részét [...] Lunka Pétertől kapta”.²⁸ Lunka még a tárgyalás előtt beadványt írt a népbíróságnak, melyben tagadta a vádakat. Ebben „a bosszútól elvakult egyes muszok” hazugságait kárhoztatta. Továbbá megnevezett öt mentőtánút, akiket nem idéztek be a tárgyalásra, idézést sem küldtek nekik. A népbíróság ítéletében Dávid megöléséért és Ullman megveréséért, illetve halálának okozásáért is Lunkát tette felelőssé. Lunka továbbá felelős volt az 1943. január 12-i motozásért és körülményeiért Novi Oszkolban, 30-40 ruhájától megfosztott muszos lemaradásában és megfagyásában, a muszosok gyűrüinek elvételében és 33 partizán kivégzésében, illetve az „orosz lakosság” „megkínzásában és kirablásában”. Bár a muszosok kínzására elhangzott számos vallomás – azaz akár még igazak is lehetnek az állítások – a partizánok és szovjet civilek kivégzésére *kizárólag* Lunka nyomozati szakaszban kierőszakolt vallomása, Bihari hallomáson alapuló feljelentése, illetve szomszédjának vallomása volt a bizonyíték (utóbbi nem járt a fronton, hanem állítólag neki is Lunka mondta el az esetet). A népbíróság halálra ítélte mind a két vádlottat.

Lunkát még az ítélethirdetés napján kivégezték; érdekfeszítő, hogy ilyen gyorsan le kellett zavarni azt. Mindenesetre Soóst kegyelemre méltónak tartották, és így az elítélt kegyelmi kérvényt nyújtott be, melyben izgalmas részleteket osztott meg a tárgyalás lefolyásáról:

„távolról sem volt olyan nyugodt atmoszféra a főtárgyaláson, mint amelyben egy ítélet hibátlanul kiforrihat. A főtárgyaláson hangulatirányítás folyt. Nem volt lehetőség egy szembesítésre, a védelem egy kérdésére való nyugodt válaszadásra, sőt a védőbeszéd elmondása is teljesen lehetetlen volt, mert mindazoknál a részeknél, amikor védőm a büntetésre komolyan kiható kérdéssel, mint pl. az egyes vádpontok és esetek nem bizonyítottak voltak, a tanúk vallomásának értékelése, egyéni körülményeim stb. foglalkozott, a beállított tömeg vezényszóra olyan hangzavart teremtett, hogy védőm szavát senki meg nem érthette. Így lényegileg védelem nélkül voltam ténylegesen, pedig a védelem kötelező az ügyben.”

Sajnos nem derül ki, hogy kik lehettek a beépített hangulatkeltők, de az bizonyos, hogy nem lehettek a rendszer ellenségei. A kommunista *Néplap* tudósítása szerint Lunka kivégzését követően „a közönség a Népbíróságot éltette, majd rendben szétoszlott”.²⁹ Megjegyzendő, hogy a jegyzőkönyvből a fenti jelenetek teljesen kimaradtak, tehát a jegyzőkönyv a perrendtartási törvényben előírt feladatának nem tett eleget, s ilyen értelemben az eljárás jogsértő volt.

Elhíhetjük-e Soós állítását, megerősíti-e azt független forrás? Néhány hónappal Lunka ügye után tárgyalták Debrecenben Szelekovszky Ernő tanító, főhadnagy, a 106/8. munkásszázad parancsnokának ügyét is. Szelekovszky – tanulva Lunka és Soós esetéből – kérvényt írt a NOT-hoz, miszerint a debreceni népbíróság és a hallgatóság elfogultsága nem teszi lehetővé a tisztességes tárgyalást, ezért ügyét kéri áttételni a budapesti népbíróságra: a Lunka-perben „a tárgyaláson a hallgatóság a vádlottakkal szemben oly fenyegetően lépett fel, hogy a tárgyalás után verekedésre került sor, sőt fegyverhasználatra is. A debreceni sajtó [...] párhuzamot vont nevezettek és a jelen per vádlottjai között, majd kimondta, hogy jelen per vádlottjai is halált érdemelnek, és megjósolja azt is, hogy a debreceni bíróság a jelen per vádlottjait is halálra fogja ítélni”. A NOT végzésben utasította el a kérvényt.³⁰

nyomozati szakaszban kierőszakolt vallomás

28 HDKE 2012.30.3.

29 *Néplap*, 1946. július 7. 2.

30 MNL OL, XX.4.b. NOT.III.5301/1956.

LAPPANGÓ PER

Az itt tárgyalt perek közül egyetlen ügy sem olyan homályos és nehézkesen megismerhető, mint Orsós József tizedesé, aki a 4. munkaszolgálatos zászlóalj különböző századjaiban szolgált keretként. 1947 májusában fogta el a mohácsi rendőrség, tárgyalása 1948 márciusában zajlott, s végül 1948. október 19-én végezték ki Pécsen. Ügye jelentős részben a homályba burkolódik, ugyanis peranyaga lappang, ám néhány nyomozati anyag és az elsőbírósági ítélet megtalálható, így az ügy néhány részlete rekonstruálható. A vádirat nem maradt meg, viszont az elsőbírósági ítéletből tudjuk, hogy emberek törvénytelen megkínzásával és kivégzésével vádolták. Az ítélet muszosok válogatott kínzása mellett elsősorban Geiger Ernő munkaszolgálatos haláláért tette felelőssé, akit állítólag 1942 októberében fakitermelés közben vert agyon a keleti fronton. Ezen felül az ítélet szerint a mohácsi gettó kifosztásában is részt vett.³¹ A mohácsi gettót 1944. május végén állították fel, és június végén deportálták lakóit. Ebből tehát megtudjuk, hogy elméletben már 1944-ben az anyaországban volt.

a „cigány” szót a rendőrségi vallomásban aláhúzták

A nyomozati szakaszban tett vallomások esetében sokszor azt sem sikerült tisztázni, mikor és hol szolgált. Simon János arra vallott a kaposvári PRO-n, hogy Orsós szakaszvezető volt, aki 1940 decemberétől szolgált a 4/4-es muszos századnál. 1942 júniusában mentek ki Oroszországba, ahol brutálisan bánt velük. Később a zászlóaljparancsnok áthelyezte a 4/3-as századhoz. Hallomásból tudta, hogy ott több embert meggyilkolt.³² Bossányi Béla, a 4/3-as muszos század parancsnoka viszont úgy tudta, hogy az előző szolgálati helyén követett el súlyos kegyetlenkedéseket, az ő századánál már csak verekedett, amiért többször megfenyítette. Gyilkosságról itt nem esett szó. Tihanyvári Géza, a 4/2-es század parancsnoka szerint ott 1943 decemberéig szolgált, majd hozzájuk került, és „a mi századunkban beosztásból kifolyólag munkaszolgálatosokkal nem került kapcsolatba, s így kifogás ellene nem merült fel”. Pupp Ignác ny. alezredes viszont úgy tudta, hogy 43 őszén már az anyaországban szolgált, itt vele személyesen érintkezett. Armuth Albert arról is tudott, hogy a deportálások során kifosztotta a pécsi gettót. Gold István viszont azt vallotta, hogy Orsóssal együtt szolgált 1944 júniusában, egy meg nem nevezett muszos században. Korda (Spitzer) Sándor szerint Geigert agyonverte: „úgy megverte, hogy másnap reggel sérüléseibe belehalt”. Vallomásában leszögezte, hogy „Orsós szkv. cigány volt”. Ezt a mondatot – az egyetlen mondatot az egész rendőrségi vallomásban – valaki aláhúzta.

A fentiekből már-már az a benyomása alakulhat ki az embernek, hogy több Orsós József is szolgált a 4. munkaszolgálatos zászlóaljnál. S bár a lapok egyáltalán nem számoltak be arról, hogy Orsós így védekezett volna, voltaképpen pontosan ezt tudjuk meg Orsós felfolyamodásának NOT általi elutasításából: e szerint védekezését arra építette, hogy a szakasznál két Orsós József is volt, és őt személyesen sosem osztották be fakitermelésre és -hordásra, így ott sem lehetett Geiger halálakor. A NOT szerint viszont nem hozott be új bizonyítékot, csak pár régi, illetve új tanút hozott (hogy utóbbi miért nem érdekes, nem derült ki), és ezért a felfolyamodást elutasították.³³ Sajnos nem tűnik megállapíthatónak, hogy állítása igaz volt-e, de annyi bizonyos, hogy a szovjet szervek által átadott, háborús bűnösökre vonatkozó kompromittáló anyagok gyűjteménye szerint több Orsós Józsefet is kerestek, illetve internáltak a háború után.³⁴ Megjegyzendő, hogy a pécsi népügyészség a szegedi népügyészségnek így írt 1945 májusában: „Megkeresem t. címet, hogy az orosz hadifogoly táborból kiadott Orsós József volt szakaszvezetőt [...] hozzám átkísértetni szíveskedjék”.³⁵ Majd a pécsi PRO 1946 februárjában azt jelentette, hogy „Orsós József szkv. kihallgatottak szerint a harctérről hazajövet a határon agyonlőtték”. Már csak az itt idézett iratokból is látszik, hogy legalább egy másik Orsóst letartóztattak

A fentiekből már-már az a benyomása alakulhat ki az embernek, hogy több Orsós József is szolgált a 4. munkaszolgálatos zászlóaljnál. S bár a lapok egyáltalán nem számoltak be arról, hogy Orsós így védekezett volna, voltaképpen pontosan ezt tudjuk meg Orsós felfolyamodásának NOT általi elutasításából: e szerint védekezését arra építette, hogy a szakasznál két Orsós József is volt, és őt személyesen sosem osztották be fakitermelésre és -hordásra, így ott sem lehetett Geiger halálakor. A NOT szerint viszont nem hozott be új bizonyítékot, csak pár régi, illetve új tanút hozott (hogy utóbbi miért nem érdekes, nem derült ki), és ezért a felfolyamodást elutasították.³³ Sajnos nem tűnik megállapíthatónak, hogy állítása igaz volt-e, de annyi bizonyos, hogy a szovjet szervek által átadott, háborús bűnösökre vonatkozó kompromittáló anyagok gyűjteménye szerint több Orsós Józsefet is kerestek, illetve internáltak a háború után.³⁴ Megjegyzendő, hogy a pécsi népügyészség a szegedi népügyészségnek így írt 1945 májusában: „Megkeresem t. címet, hogy az orosz hadifogoly táborból kiadott Orsós József volt szakaszvezetőt [...] hozzám átkísértetni szíveskedjék”.³⁵ Majd a pécsi PRO 1946 februárjában azt jelentette, hogy „Orsós József szkv. kihallgatottak szerint a harctérről hazajövet a határon agyonlőtték”. Már csak az itt idézett iratokból is látszik, hogy legalább egy másik Orsóst letartóztattak

31 MNL OL, XX.4.b. NOT.II.951/1948. 9., 21., 23.

32 Pécsi Törvényszék Irattára (továbbiakban: PTI), Berkes János ügye. 309/1946. O. n.

33 MNL OL, XX.4.b. NOT.III.2851/1948.

34 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 4.1. A-662/9.

35 PTI, Bossányi Béla ügye. 291/1951. O. n.

Vérbíróság –

A népbíróság által háborús bűnösként halálra ítélték kivégzését figyelők a Fővárosi Törvényszék udvarán, jobbról a harmadik dr. Jankó Péter tanácsvezető bíró, 1946 (Fortepan / USHMM)

a fenti bűncselekmények kapcsán Szegeden 1945-ben – ő nem lehetett azonos az 1948-ban kivégzett Orsóssal, hiszen utóbbit 1947-ben, Mohácson kapták el, s kizártnak tűnik, hogy ha már 1945-ben letartóztatják, akkor ilyen súlyú vádak mellett futni hagyják. Elgondolkodtató, hogy a pécsi PRO szerint Orsóst a frontról hazatérve agyonlőtték – eszerint volt még legalább két Orsós, akiből egy szovjet hadifogságba esett valamikor, és még valaki, aki a háború végéig sem érte meg. De a lehetséges félreértések sora folytatódik két muszos, Geiger és Sternberg János halála kapcsán.

Az Orsóssal szembeni ítélet már ott ellentmondásba keveredik, hogy a szöveg felelőssé tette Orsóst Geiger „kivégzéséért”.³⁶ Azonban Bossányi Béla századparancsnok népbírósági perének ítéletében az indoklásban a következő rész szerepel: „Geiger hulláján nem volt sem sapka, sem cipő. Halála kihűléses halál volt, mely nem azonos a fagyással”. Az ítélet nem vitatta, hogy előtte Orsós megverte Geigert („ez az Orsós egy cigány volt, durva, vad, embertelen alak”), de azt is rögzítette, hogy „Geiger Ernőt betegen küldték ki munkára”, s ez „közvetve róható s rovandó terheltre”. Megjegyzendő, hogy az ítéletet ugyanazon Kocsis Miklós tanácsa hozta, aki Orsóst is később elítélte, azaz ugyanazért a halálesetért ugyanazon tanácselnök két eltérő tényállást jegyzett fel két külön ítéletben, két személy ellen hozva jogerős büntetőítéletet. Szintúgy érdemes elgondolkodni Kocsis lehetséges elfogultságain, ha már egyszer egy korábbi ítéletben erős romaellenes sztereotípiákat írt a szövegbe Orsós kapcsán.

Az Orsóssal szembeni ítélet utalt rá, hogy Schützer Tamás tanú szerint Sternberget Orsós verte agyon. A bizonyítási szakaszban tett vallomása sajnos

³⁶ MNL OL, XX.4.b. NOT.II.951/1948. 3., 11–12., 18., 21–24.

Egy cigánylegény hajmeresztő kegyetlenkedései

Azzal dicsekedett, hogy egymaga 13 munkaszolgálatost gyilkolt meg

Orsos József 32 éves cigánylegény 1940 decemberétől 1941 szeptemberéig a IV. közérdekű munkaszolgálatban teljesített szolgálatot. Beosztottjaival vadállati kegyetlenséggel bánt, halálra győ-

törte őket, résztvett többek megkínzásában és kivégzésében.

A pécsi népbíróság most kezdte meg bűnügyének tárgyalását. Orsos tagadott az egyik népbíró azonban szemébe mondta hogy látta, amikor az egyik munkaszolgálatost úgy megütötte, hogy az a Dunába esett. A tanúk elmondották, hogy egy munkaszolgálatos körmei alá gombostűket szurkált. Nem engedte meg, hogy bajtársai segítsenek agyongyötört áldozatán. «szerencsétlen ember másnapra meghalt. Orsos több-
 izben dicsekedett, hogy

egymaga tizenhárom munkaszolgálatost lött agyon.

Bűnügyének tárgyalását óriási érdeklődés mellett folytatják.

Halálra ítélek egy véréngző cigánylegényt

A pécsi népbíróság heteken keresztül tárgyalta Orsos József cigánylegény bűnügyét, aki a háború alatt munkásszázad mellett teljesített szolgálatot. Beosztottjaival a legembertelenebbül bánt és kínzásival hozzájárult ahhoz, hogy századából alig néhányan tértek vissza. A bíróság bűnösnek mondta ki két munkaszolgálatos meggyilkolásában és több munkaszolgálatos embertelen megkínzásában és ezért kötél általi halálra ítélte.

Sajtócikkek Orsos József ügyéről
 (Friss Újság, 1948. február 12. 2.
 és 1948. április 1. 7. oldal)

nem maradt meg, de az ismert, hogy ugyanezen Schützer arra vallott Bossányi perében, hogy a munkában összeesett Sternbergert egy Krénusz József vagy János nem engedte behozni a hidegből, így halt meg. Ugyanitt Krénusz felelőségét emelte ki Spitzer (később Korda) Sándor tanú is. Az Orsóssal szembeni ítélet fontos részletet tesz ehhez hozzá: „Arra tekintettel már most, hogy Krénusz az Orsóshoz hasonlóan fekete kinézésű, szintén cigány ember volt, csak valamivel talán alacsonyabb és zömökebb, kézenfekvő, hogy összetévesztették a mostani főtárgyalási tanúk vádlottunkat és Krénuszt”. Az ítélet arra is utalt, hogy Engelmann József tanú szerint Krénusz József is ott volt Geiger megverésénél, ezt viszont a népbíróság elvetette, mert több tanú vallott Orsos szerepére. Ezek szerint tehát nemcsak több Orsos lehetett a századnál, de volt még egy roma keret, aki egyesek szerint jelen is volt Geiger megverésénél (ezt a népbíróság vitatta), s akivel egyes tanúk egy másik gyilkosságnál össze is keverték a terheltet (ezt még a népbíróság is elismerte). Nyilvánvalónak tűnik, hogy nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetni a különböző személyek azonosságának tisztázására, azonban a jelek szerint erre nem tettek kísérletet. Az ítélet például ennyivel intézte el a tény, hogy a tanúk összevissza vallottak arról, Orsos mikor, melyik századnál szolgált: „A nagy visszavonulás alkalmával Orsos általában a századnál volt [...] de a visszavonulás ideje, sokszor nehéz zűrzavara mellett nincs kizárva az sem, hogy Orsos egy-két napot elkeveredett, vagy éppen elcsavargott”.

Orsóssal szemben az itt tárgyalt perek során tapasztalt legerősebb dehumanizáló retorika jelent meg mind az ítéletben, mind a tanúvallomásokban, mind pedig a sajtóvisszhangban. Az ítélet mindjárt az első oldalon tisztázta: „Vádlott [...] köznyelven kifejezve teknővájú cigány ember”. Ezt követően az ítélet oldalakon át sorolja a dehumanizáló jelzőket a tanúk vallomásaiból: „Engelmann József azt vallotta, hogy [...] többször kétségbe vonta [...] hogy vádlottban ember áll előtte.” „Sebők Imre ekként látta vádlottat: »nyugodtan állíthatom, hogy azt a nyomasztó légkört, amelyet vádlott maga körül teremtet, még a német koncentrációs táborokban sem tapasztaltam. Valóságos fenevad volt ez az ember«”. „László Pál vallomásában ezt olvassuk: [...] »több

alkalommal kételkedtünk abban, hogy Orsós vajon ember-e”. „Fried László megfigyelése: »bajtársaim panaszkodtak, hogy olyan kegyetlenül bánik velük, hogy nem is tudják embernek tekinteni, hanem vadállatnak [...] rendületlenül bízott a német győzelemben«. Néhány oldallal később maga az ítélet is levonta a konklúziót: Orsós „primitív, egészen állatias ember”, „magát cigányi vadságában soha meg nem tagadó egyéniség”. Megjegyzendő, hogy ezt az egyszerű roma embert az ítélet meggyőződéses náciként írta le, aki rosszabb volt, mint a koncentrációs táborokat vezető németek – nyilván súlyos túlzás volt ez, bármilyen bűne is volt Orsósnak. Erre már csak kontráztak a lapok, melyek úgy utaltak rá, mint „szadista” „állat, nem ember”, „vályogvető cigány”, „tigris”, „vérbajos cigánylegény”.³⁷ Még néhány cikkcím: *Egy cigánylegény hajmeresztő kegyetlenkedései és Halálra ítélték egy vérengző cigánylegényt*,³⁸ *Halálra ítélt a NOT egy kegyetlenkedő miskolci cigányt*. (Nem világos, Orsós mitől volt „miskolci”, a város egyszer sem kerül elő peranyagában, mely tisztázta, hogy besorozásáig szülőfalujában élt). Az országos lapokban ezen felül utalt származására a *Hirlap*, a *Magyar Nemzet* és a *Szabadság* is cikkeiben.³⁹ Megjegyzendő, hogy Róbert Lászlónak, a munkaszolgálat túlélőjének, egykori párttagnak, SZT-tisztnek, ekkor MSZP-tagnak, egyben a Külügyminisztérium spanyol nyelvű kiadványa szerkesztőjének 1994-es emlékiratában szerepelt a sor: Orsós „rohadt cigány”, egy „állat”, akit meg kell „fojtani”.⁴⁰

A Lunka-ügy után kérdéses, hogy vajon milyen hangulatban telt a tárgyalás. „Orsós Józsefre és az ő személyében a fasiszta barbárságra olyan keményen kell lesújtani, mint még talán soha nem sújtott le a népbíróság a felszabadulás óta” – így hevítette a hangulatot egy lap.⁴¹ Azt tudjuk, hogy a népügyész, Huszár István halálbüntetést kért rá: „nem ő vádolja, hanem a halottak vádolják az egész rendszert és annak pribékjét, Orsóst”.⁴² Annyi bizonyos, hogy a tárgyalás első napján az *Új Dunántúl* tudósítása szerint „meg akarták lincselni a gyilkos keretlegényt”. Érdekesség, hogy a védő, Nagy László „a tárgyalás vezetési módja miatt” el akarta napoltatni azt, de a népbíróság ezt nem engedte. A cikk szerint „a tárgyalás befejezése után az áldozatok hozzátartozóiból és barátaiból álló tömeg meg akarta lincselni az elvetemült gyilkost, akit csak erős fegyőr- és rendőrkordonnal tudtak a városházi őrszobába szállítani”.⁴³ Egy másik lap szerint azért „kapott néhány ütést”.⁴⁴ Annyi bizonyos, hogy Orsós aggályait nem vizsgálták meg érdemben, ügyét romaellenes uszítás kísérte, lincselési kísérletet tettek ellene, végül peranyagának eltüntetésére valamiért nagy hangsúlyt fektetett az állambiztonság.

Bár Orsós peranyaga eltűnt, az ítéletből egy másolat található a Magyar Zsidó Levéltárban, mely minden bizonnyal a *Fegyvertelen álltak az aknamezőkön* című kétkötetes, 1962-ben megjelent forráskiadáshoz készült.⁴⁵ Ennek szerkesztője Karsai Elek volt, de az iratválogatásban a Magyar Zsidó Levéltár igazgatója – egyben az állambiztonság társadalmi kapcsolata „Xavér” néven –, Benoschofsky Ilona segédkezett. A romaellenes nyelvezetet használó, ellentmondásos ítéletet forgatva talán Benoschofsky és Karsai is arra jutott: jobb, ha ezt az ítéletet nem emelik be a forráskiadásba, melyben végül nem is publikálták annak leiratát. S igazuk volt: a romaellenes éllel zajló népbírósági perek kétségkívül nem vetnek jó fényt a II. világháború utáni magyar igazságszolgáltatás ezen fejezetére. ■

az ügyet romaellenes
uszítás kísérte

37 *Dunántúli Népszava*, 1947. november 27. 3. és *Világ*, 1948. február 12. 3. és *Új Dunántúl*, 1948. március 31. 2. és *Észak-Magyarország*, 1948. július 15. 2.

38 *Friss Ujság*, 1948. február 12. 2. és 1948. április 1. 7.

39 *Hirlap*, 1948. július 15. 2.; *Magyar Nemzet*, 1948. július 15. 3. és *Szabadság*, 1948. július 16. 5.

40 RÓBERT László: *Zsidónak születni*. T-Twins, Bp. 1994. 80–81.

41 *Új Dunántúl*, 1947. december 2. 2.

42 *Dunántúli Népszava*, 1948. március 31. 1.

43 *Új Dunántúl*, 1948. február 11. 2.

44 *Dunántúli Népszava*, 1948. február 11. 3.

45 Másolatban lásd: United States Holocaust Memorial Museum, RG-39.013M, XX-L BOX D5/3.